

SLOVESNÉ KONDENZÁTORY

Jedním z výrazných rozdílů ruštiny proti češtině je hojně využívání tzv. slovesných kondenzátorů, tj. takových slovesných tvarů (doprovázených zpravidla rozvíjejícími členy), které připomínají větu tím, že vyjadřují obsahově závažný vedlejší děj závislý na ději hlavním, ale vyjadřují jej kondenzovaně, tj. zhuštěně, zkráceně. Nazývají se proto také polovětné útvary. Protože bývají často intonačně odděleny, jsou v ruské terminologii známy pod názvem обособленные члены предложения (volně připojené větné členy). Patří k nim obraty s přechodníky, obraty se slovesnými adjektivy (participií) a obraty infinitivní.

1. Obraty s přechodníky

Tyto obraty vyjadřují nejrůznější okolnosti příslovečného charakteru (čas, podmínku, přípustku, příčinu, prostředek, srovnání). Proto při překladu do ruštiny často výhodně nahradíme českou vedlejší větu příslovečnou přechodníkovým obratem. Ten je ruskému způsobu vyjadřování mnohdy bližší než vedlejší věta. Např.: *Když spravujete lampu / Spravujete-li lampu, vypněte proud. Починяя лампу, выключите ток. – Ačkoli byl celý měsíc nemocen, přesto se připravil ke zkoušce. Проболев целый месяц, он всё же подготовился к экзамену. – Tím že sbíráte léčivé byliny, pomáháte našemu zdravotnictví. Собирая лекарственные травы, мы помогаем нашему здравоохранению.*

Někdy může obrat s přechodníkem nahradit i jinak vyjádřenou okolnost: *Petr odešel bez rozloučení. Пётр ушёл не простившись. – Sergej leží na zádech s rukama založenýma za hlavou. Сергей лежит на спине, закинув руки за голову. – Pozdravila kývnutím hlavy. Она поздоровалась, кивнув головой.*

V češtině jsou přechodníky považovány většinou za archaické a užívá se jich jen okrajově; ale zvláště v odborném stylu je to prostředek někdy výhodný a není radno jej zcela opomíjet. Je ovšem třeba vždy pozorně volit správný tvar přechodníku (*jít – jda, jdouc, jdouce*). Srov. při překladu z ruštiny: *Зная требования растения в различные периоды его жизни, можно управлять его ростом. Зная же požadavky rostliny v různých jejích životních obdobích, můžeme řídit její růst.*

2. Obraty se slovesnými adjektivy (participií)

Tyto obraty vyjadřují vedlejší děj, který se však chápe jako vlastnost jeho činitele nebo nositele. Bývají často bohatě rozvity, ale přesto je jejich výhodou stručnost. Vhodně mohou nahradit větu uvozenou vztažným zájmenem *который, кто, что*. Srov. *Мы познакомимся с дирижёром ансамбля, который приехал...* (дирижёр? ансамбль?) × *...с дирижёром ансамбля, приехавшим* (дирижёр); *...с дирижёром ансамбля, приехавшего* (ансамбль). Platí zde v podstatě totéž, co bylo řečeno u obrátů s přechodníky: ruština dává často přednost těmto obrátům se slovesnými adjektivy před vedlejší větou a je žádoucí mít tuto skutečnost na paměti při překladu, zvláště jde-li o odborný nebo publicistický text. Např.: *Současná jazyková*

norma připouští řadu tvarů, které byly dříve považovány za nespisovné. Современная языковая норма допускает ряд норм, раньше **считавшихся** нелитературными. – Na zasedání Rady bezpečnosti OSN byla posouzena řada otázek, které souvisí s dalším rozvojem styků mezi oběma státy. На заседании Совета Безопасности ООН был обсуждён ряд вопросов, **связанных** с дальнейшим развитием контактов между обоими государствами. – Тěт, kdo si přeжі seznámit se s touto otázkou důkladněji, je určena vědecká přednáška. **Желающим** более основательно познакомиться с этим вопросом предназначен научный доклад. – То, со jsem si přečetl, nadlouho utkvělo v mé paměti. **Прочитанное** мной надолго сохранилось в моей памяти.

Vcelku je třeba mít na zřeteli to, že ruština i v mnoha dalších případech dává přednost zhuštěnému jmennému vyjadřování tam, kde se v češtině raději vyjadřujeme souvětím. Např.: **Несмотря на дождь**, мы пошли купаться. Аčkoli pršelo, šli jsme se koupat. – **Ввиду усиления метели** продвигаться вперёд было трудно. Protože vánice zesílila, bylo těžké postupovat kupředu. – **В целях избежания** возможных недоразумений считаем нужным отметить следующее:… Abychom předešli možná nedorozumění, považujeme za nutné poznamenat toto / poukázat na toto:…

3. Infinitiv

Využití tohoto důležitého slovesného tvaru se v obou jazycích dost podstatně liší. Jako podmět dvojčlenné věty má infinitiv postavení v ruštině i češtině shodné, srov. Работать и учиться – наш долг. Pracovat a učit se je naše povinnost. Ale už v predikátu ho ruština užívá odlišně, např. pro vyjádření děje s náhlým, neočekávaným začátkem, např.: Она плакать. Dala se (z ničeho nic) do pláče. – Только что пришёл и сразу ругать. Jen přišel a hned začal nadávat. Dále bývá infinitiv ve větách citově zabarvených, např. [psovi] Так ты кусаться?! Так ты budeš kousat?!

Zcela odlišně od češtiny vystupuje infinitiv také v predikátu některých vět vedlejších, a to:

a) při shodě původce děje v hlavní a vedlejší větě: Дети мечтают о том, чтобы хоть на неделю съездить в горы. Děti touží po tom, aby si třeba jen na týden zajely do hor. – Вместо того чтобы учиться, Петя всё время играет в шахматы. Místo aby se učil, hraje Péta celý den šachy. – Прежде чем уехать, мы убрали квартиру. Dříve než jsme odjeli, uklidili jsme byt;

б) jde-li o původce všeobecného: Если любое число умножить на ноль, то результат равняется нулю. **Зна́соби́ме-ли** jakékoli číslo nulou, rovná se výsledek nule. – Если **искать** совершенства, то никогда не будешь доволен. Bude-li člověk **hledat** dokonalost, nebude nikdy spokojen. – Эти выписки, если бы их **напечатать**, составили бы два толстых тома. Kdyby se ty výpisky **otiskly**, byly by z nich dva tlusté svazky.

Důležité místo zaujímá v ruštině infinitiv jako predikát jednočlenných vět infinitivních. Ty jsou známy i češtině, ale s ruskými se kryjí jen v úzkém pásmu jednoduchých konstrukcí typu

Непаровидат! Не подсказывать! – Co dělat? Что делать – Na koho se obrátit? К кому обратиться? – Jen nezakopnout! Только не споткнуться!

Infinitivní věty rozkazovací jsou však v ruštině zastoupeny hojněji, např. v oznámeních, výstrahách apod. Sr.: *Экспонаты руками не трогать! Недотыкайте се экспонаты!* – *Гнутых монет не бросать! Nevhazujte zprohýbané mince!* – *В зрительный зал после третьего звонка не входить! Nevstupujte do hlediště po třetím zvonění!* aj.

Zásadním rozdílem mezi oběma jazyky je však to, že se infinitivní věty v ruštině běžně rozvíjejí jednak dativem původce děje, jednak zmírňující kondicionálovou částicí бы (popř. i dalšími částicemi – *если, хоть, лишь, только, как*). Takto rozvité infinitivní věty nemají v češtině přímou formální obdobu a je vždy nutno vyhledat jiný ekvivalent, odpovídající významovému odstínu infinitivu: *Мне переодеться. Musím se převléknout. – Лишь бы мне с ней встретиться! Jen abych se s ní setkal!* – *Как бы нам заблудиться! Jen abychom nezabloudili!*

Hlavní významové odstíny jsou v infinitivních větách dva, a to:

1. Mluvčí považuje něco za neuskutečnitelné (častěji) nebo neodvratné (méně často). Např. *Им в этом не разобратся. Určitě se в том nevyznají* (s emocionální variantou *Где же / Где уж / Куда уж им в этом разобратся! Кдерак они а vyznat se в том!*) – *Володе не быть поэтом / Где же Володе быть поэтом! Кдерак Volod'a а být básníkem!* – *Сюда нам больше не вернуться. Sem se už určitě nevrátíme. В этом году быть большому урожаю. Letos bude jistě velká úroda. – Тебе большим человеком быть. Z tebe bude dozajista velký человек.*
2. Mluvčí soudí, že je něco nezbytné, žádoucí, záhodné, a toto své mínění různě vyjadřuje:
 - a) konstatováním, např.: *Мне ещё доклад готовить. Musím ještě připravit referát. – Им здесь деньги менять. Musí si zde vyměnit peníze. – Скоро уж вставлять. Už budete muset vstávat;*
 - b) rozkazem, radou, doporučením, např.: *Всем переобуться! Všichni аť se přezují!* – *Вам бы извиниться перед ним самому. Мěl byste се ту omluvit sám. – Тебе бы поморониться. Мěl by sis pospíšit.*
 - c) přáním, např.: *Хоть увидеть её ещё раз! Ještě jednou ji tak uvidět!* – *Только бы мне найтти ключ! Jen kdybych našel klíč!* – *Лишь бы нам не унать! Jen abychom neupadli!* – *Не простудиться бы вам! Abyste се nenachladil(a)!*
 - d) odmítavým stanoviskem k tomu, co za žádoucí považuje někdo jiný, k něčí zálibě, sklonům apod., např.: *Тебе бы только танцевать. Ты bys jen tancoval(a).* – *Вам бы всё в марьяж играть. Вы byste jen роřád hrál(i) mariáš. – Вере бы лишь критиковать. Věra by jen kritizovala.*

Вýznam зáходности, žádouчности mohou obsahovat i infinitivní věty тáзачи (něкды může ovšem jít jen o tzv. otázku rozvažovací, deliberativní, adresovanou mluvčím samotnému sobě), např. *Включить мне телевизор? Мám zapnout телевизор? – Не подождать ли его? Немело by се на něго роčкат? / Ze bychom на něго роčкали? – Скажите, пожалуйста, как пройтти к галерее? Prosím vás, куду се dostанеме ке галерии? – Сколько раз в день мне принимать вот это лекарство? Kolikrát за ден mám brát tenhle lék? – Куда мне спрятать мой дневник? Кат mám schovat svůj deník?*

Rozdílné je také využití infinitivu jako vedlejšího větného členu, zvláště jako přívlastku, předmětu a příslovečného určení.

Infinitiv je v ruštině široce zastoupen po různých jménech a slovesech, která svým významem předpokládají nějaký následný děj, např. *просьба не курить, желание покушать, уговорились встретиться, бросьте шуметь – přestaňte dělat rámus* a mn. j.

V češtině je infinitiv nutný jen po výrazech vyjadřujících schopnost, snahu, odvahu nebo naopak zdráhání (*umění jednat s lidmi, odvaha vystoupit, chuť pracovat, zpěchovali se přiznat vinu, odmítám se opalovat* apod.), po slovesech začít, přestat a po úzkém okruhu sloves pohybu (*jdu se koupat, běž se podívat, přinesl nám to ukázat* apod.).

Ve většině ostatních případů je vždy možné a velmi často přímo nutné zaměnit ruský infinitiv vedlejší větou s *že* nebo *aby* či jiným výrazem. Sr.: *Папа обещал отвезти всех на станцию (že odveze / odvézt). – Ирина села переобуваться (Irina si sedla, aby se přezula). – Бабушка поднялась, наконец, уходить. Babička se konečně zvedla k odchodu. – Перед домом друзья остановились поговорить. Před domem se přátelé zastavili na kus řeči. – Здесь приятно сидеть. Tady se pěkně sedí. – Вдвоём нам будет веселее идти. Ve dvou se to půjde veseleji. – Сегодня слишком холодно купаться. Dnes je příliš chladno na koupání.*

Jak vidíme, je tedy funkční oblast infinitivu v ruštině mnohem širší než v češtině. A přesto je několik případů, kdy se na rozdíl od češtiny infinitivu neužívá. Je tomu tak:

- a) po slovesech pohybu nejčastěji ve tvaru futura nebo imperativu; zde místo infinitivu (sr. *jdi otevřít okno*) následuje další shodný tvar dokonavého slovesa pohybu (neodděluje se čárkou!): *Иди открой окно. Пойдите посмотрите расписание поездов. Идите се подиват на jízdní řád. – Пойду вымою руки. Пůjду si umýt ruce.* Avšak po jiném tvaru infinitiv bývá: *Дети пошли купаться;*
- b) po slovesech smyslového vnímání; sr. *Видím Volod'u přicházet. Я вижу, что/как Володя приходит. – Слышел jsem Jелenu Vasiljevnu zpívat арию з оперы Carmen. Я слышал, как Елена Васильевна пела арию из оперы "Кармен". – Nikdy jsem neviděl Mášu kouřit. Я никогда не видел, чтобы Маша курила / Машу курящей. – Слышел jsem выправět starodávnou pohádku. Я слышал старинную сказку / как рассказывали старинную сказку – Видěl jsem káacet stromy (hasit požár). Я видел, как рубили деревья / рубку деревьев (как тушили пожар).*
- c) při vyjádření neskutečné podmínky, typu hovorového českého *Mít peníze, jel bych do Norska; Uhodit ted' mráz, ovoce by přišlo nazmar; Vědět o tom, byl bych si zahrál s vámi.* Na místě infinitivu je tu v ruštině tvar 2. os. sg. imperativu: *Будь у меня деньги, я бы поехал в Норвегию. – Ударь теперь мороз, фрукты бы погибли. – Знай я об этом, я сыграл бы с вами.* Tohoto způsobu se však neužívá o podmětu ve 2. os. sg., kde by spojení např. **преди ты...* navozovalo význam rozkazu: *пrijd'!*